

ELŐSZÓ

1. Bevezetés

A nemzetközi és a hazai szótáriródalom számos egynyelvű szótárfajtát ismer, ezek megjelenítése évszázados hagyománnyal rendelkezik. A legjellegzetesebb szótárfajták: *értelmező szótár, helyesírási szótár, szinonimaszótár, szólásszótár, közmondások szótára, idegen szavak szótára, régi szavak szótára, neologizmusok szótára, nevek szótárai, szóeredeztető etimológiai szótár.*

Ezen hagyományos szótártípusok mellett az elmúlt évtizedekben külföldön megjelent a szókapcsolatok szótára is, mint új szótárfajta. Ez a szótártípus azért kerülhetett előtérbe, mert a nyelvészek, lexikográfusok a számítógépes szövegtörzsek vizsgálata során komoly munkát fektettek a szókapcsolatok, idegen névvel jelölve a kollokációk kutatásába. A kollokáció olyan szókapcsolatot jelent, amelynek szavai gyakran együtt járnak, a nyelvközösség tagjai sokszor együtt használják őket.

Mind ez ideig a magyar nyelvnek nem volt a szókapcsolatokat feltérképező egynyelvű magyar kollokációs szótára. A TINTA Könyvkiadó munkatársai arra vállalkoztak, hogy összegyűjtik a leggyakoribb 6500 magyar főnévvel együtt járó szavakat (igéket, főneveket, mellékneveket), és ennek a gyűjtésnek az eredményét megszerkesztve szótárban közreadják.

2. A Szókereső írószótárban használt jelölésmód, a szótár olvasása

A szótár összevontan, bizonyos módon rövidített formában közli a benne található gazdag nyelvi anyagot. A szócikkek élén álló vezérszavak, azaz címszavak csupán egyszer vannak kiírva, míg a címszavakhoz kapcsolódó szavak – ha több van belőlük – függőleges jellel (|) elválasztva követik egymást. Példaként közöljük az alábbi szócikket és azok kifejtését, azaz olvasatát:

csősz

① ✦ gondos | öreg | puskás | szőlőt kerülő

csősz

④ ✦ **csősz** kunyhója

Olvasata, kifejtése:

csősz

① ✦ gondos **csősz** | öreg **csősz** | puskás **csősz** | szőlőt kerülő **csősz**

④ ✦ **csősz** kunyhója

LAVINA

- ② ✦ **lavina** zúdul a falura
 ✦ a **lavina** elindul | eltemeti az utat | faóriásokat görget | házakat söpör el | lezúdul a hegyről | megindul
- ④ ✦ **lavina** zuhanása

Olvasata, kifejtése:

LAVINA

- ② ✦ **lavina** zúdul a falura
 ✦ a **lavina** elindul | a **lavina** eltemeti az utat | a **lavina** faóriásokat görget | a **lavina** házakat söpör el | a **lavina** lezúdul a hegyről | a **lavina** megindul
- ④ ✦ **lavina** zuhanása

SAKK

- ① ✦ örökös **sakk**
- ③ ✦ **sakkba** lép
 ✦ **sakkban** tart (*valakit*) | van
 ✦ kikap | megjátssza a vezércselt a **sakkban**
 ✦ **sakkot** ad (*valakinek*) | ad a futárral | mond
 ✦ háráítja a **sakkot**

Olvasata, kifejtése:

SAKK

- ① ✦ örökös **sakk**
- ③ ✦ **sakkba** lép
 ✦ **sakkban** tart (*valakit*) | **sakkban** van
 ✦ kikap a **sakkban** | megjátssza a vezércselt a **sakkban**
 ✦ **sakkot** ad (*valakinek*) | **sakkot** ad a futárral | **sakkot** mond
 ✦ háráítja a **sakkot**

3. A Szókereső írószótár jellege és anyaga

A Szókereső írószótár olyan szókapcsolatokat, több szóból álló nyelvi kifejezéseket tartalmaz, amelyek egyik szava főnév.

A szókincs szavainak elméletileg szinte végtelen az egymáshoz való kapcsolódási lehetőségük. Azonban a nyelv leszűkíti a szavak egymás közötti lehetséges kombinációját. A beszélők – az évszázados nyelvszokást követve – egy-egy szó környezetében csak a szavaknak egy

kisebb részét használják. Vannak olyan gyakran együtt járó szavak, melyeket a nyelvhasználat rögzített, szinte kötelezővé tett a használat során.

Például *angyali szépség, besurranó tolvaj, bezárja az értekezletet, bosszantó nemtörődömség, csókálló rúzs, halálos viadal, harsány kiáltás, kitörő öröm, kolostori magány, reménytelen helyzet, síri csend, szerencsés csillagzat, velőtrázó sikoly – csipkét ver, elrontja a gyomrát, elsüti a puskát, falkában él, gyomot irt, lelövi a viccet, őrzi a titkot, piacra dob, sakkot ad, sört csapol, susog a nád, tévúton jár, zokogásban tör ki.*

Ezeket a gyakran együtt járó szavakat a nyelvtudomány csak az utóbbi évtizedekben kezdte tüzetesebben vizsgálni, és kollokációknak nevezte el. Tehát a kollokációk a szabad szókapcsolatok és az állandósult szókapcsolatok között helyezkednek el. Nem tartoznak a kollokációk közé – és szótárunk anyagába – az erősen átvitt jelentésű, szólásszerű állandósult szókapcsolatok.

A *Szókereső írószótár* olyan szókapcsolatokat tartalmaz, amelyek a kollokációk nagy csoportjába illenek. A szótár 6500 magyar főnévnek adja meg összesen 124 500 gyakran használt, jellemző szókombinációját, szókapcsolatát.

A *Szókereső írószótár* magyar egynyelvű szótár. Megmutatja, hogy a gyakori magyar főnévek környezetében leginkább milyen más szavak fordulnak elő. Íróknak, szövegalkotóknak nyújt segítséget, hogy egy adott főnév mellé a mondanivalónak legjobban megfelelő, leginkább odaillő szót megtalálják.

A) A szótár tanácsot ad, ha írás közben *valakit* vagy *valamit* pontosan és választékosan szeretnénk jellemezni, körülírni, megnevezni. Pl.:

HÁRS

① ✧ ezüstlevelű | kis levelű | nagy levelű
hárs

ÖNKÉNY

① ✧ cári | uralkodói | zsarnoki **önkénty**

TANÍTÁS

① ✧ bemutató | elméleti | eretnek | gyakorlati | iskolai | keresztény | veszélyes
tanítás

B) A szótár kíségeti az írókat abban is, ha pontosan és körültekintően szeretné megfogalmazni, hogy *valaki* vagy *valami* mit csinál, mit cselekszik.

DÜH

② ✧ alábbhagy | dolgozik benne | elfutja | elsötétíti arcát | fojtogatja torkát | forr benne | kipirosítja arcát | kitör belőle | lobog | marcangolja | szívében fellángol
a düh

✧ csillapodik | elcsendesedik | lecsitul | lehiggad | lelohad | mérséklődik a **dühe**

KÚT

- ② ✦ a **kút** beomlik | kiapad | kiszárad | mélyül | nyikorog | ontja a vizet

SZESZ

- ② ✦ fejébe megy | fejébe száll | meggyullad benne a **szesz**

C) A fentiken túl segítséget és útmutatást kapunk a szótárból, ha azt szeretnénk szavakba foglalni, hogy *valakivel* vagy *valamivel* mit csinálnak, mi történik.

ÉKEZET

- ③ ✦ felrakja | felteszi | kiteszi az **ékezetet**

KAZAL

- ③ ✦ **kazalba** rakja a gabonát
✦ egyengeti | felrakja | kiegyengeti | meghúzza | szarvazza | széthányja | tetézi a **kazlat**

RECEPT

- ③ ✦ beváltja | megcsináltatja a **receptet**
✦ a gyógyszerész elkészíti | az orvos megírja a **receptet**

D) A *Szókereső írószótár* olyan módon is segíti az író, a szövegalkotót, hogy példákat sorol fel arra, *valaminek* vagy *valakinek* általában miye van, mi tartozik hozzá konkrét vagy átvitt értelemben:

CERUZA

- ④ ✦ **ceruza** bele | fája | fogása | hegye | tokja

IRODALOM

- ④ ✦ az **irodalom** ápolása | feléledése | fénykora | halhatatlanjai | határterülete | írásbelisége | kimagasló értékei | megújnodása | művelése | népszerűsítése | óriásai | perifériája | remekei | virágkora | virágzása
✦ a magyar **irodalom** gyöngye | kis tükre | kiválóságai

TEREM

- ④ ✦ **terem** bejárata | besötétítése | dekorációja | elhagyása | fűtése | hossza | kárpitozása | kijárata | lekötése | levegője | parkettázása | üressége | világítása | zsidongása

E) A *Szókereső írószótár* megadja a főneveknek azokat a jellemző szókapcsolatait, amelyek megmutatják, hogy *valami* vagy *valaki* *minek* vagy *kinek* a része, illetve hogy *mihez* vagy *kihez* tartozik.

ÉLETBÖLCSESSÉG

⑤ ✧ a bohémek | a mai ember | a sokat lá-
tott ember **életbölcességé**

IZOM

⑤ ✧ a kar | a láb **izmai**

TARTALOM

⑤ ✧ csomag | hordó | láda **tartalma**
✧ beszéd | cikk | elbeszélés | eposz | fo-
galom | költemény | könyv | nyilatkozat
| regény | színdarab **tartalma**

4. A *Szókereső írószótár* főbb adatai

A *Szókereső írószótár* vezérszavainak, azaz a címszavainak száma pontosan 6545.

A szótár nyelvi egységeinek, a címszavakat tartalmazó szókapcsolatainak száma 124 500.

A *Szókereső írószótárban* a címszóként álló főnevek mellett összesen 55 597 egyedi szó, nyelvi elem, azaz járulékos elem áll. Így egy-egy egyedi járulékos nyelvi elem átlagban 2-3 helyen fordul elő a szótárban.

Pl. a *szélvédett* szó négyszer fordul elő, a **kikötő**, a **lakás**, az **udvar** és a **völgy** címszavak szócikkében. A *versbe foglalt* kifejezés csak a **történet** címszó szócikkében található, míg a *csihol* szó a **szikra** és a **tűz** címszavak szócikkében is. A *lefitymál* ige az **ajándék**, a **darab**, az **ember** és az **eredmény** címszó szócikkeiben fordul elő; a *színpompás* melléknév pedig a **felvonulás**, a **lakodalom**, a **népviselet**, a **nyelv** és az **ünnepély** címszavak szócikkében szerepel.

A szótárban legtöbbször a következő 30 járulékos szó fordul elő: *nagy, jó, erős, rossz, gyenge, új, szép, tiszta, kap, gazdasági, nehéz, áll, nincs, katonai, jár, állandó, hosszú, könnyű, magyar, üres, finom, lassú, erkölcsi, kerül, közös, régi, fehér, kemény, magas, súlyos*.

5. A *Szókereső írószótár* összeállításának célja

A szótári munkálat célja, hogy egyetlen szótárban megtaláljuk a magyar nyelv 6500 leggyakoribb és legfontosabb főnévének jellegzetes szókapcsolatait; kollokációit. Ezáltal egy olyan írói segédszótár megjelentetése, amely hasznos a szövegalkotók, fogalmazók számára, hogy segítségével megtalálják a legkifejezőbb, legpontosabb magyar nyelvi fordulatot, kifejezést.